

discussie genoeg. Petra Dreiskämper voegt de moord op de gebroeders Johan en Cornelis de Witt in als een inktzwarte bladzijde in het boek van de Nederlandse geschiedenis. Uitvoerig en gedegen beschrijft ze het daarbij behorende 'hoofdstuk': de toestand binnen de Republiek, de internationale verhoudingen, de aanval op de Republiek en de afloop. De auteur nuanceert en compliceert het klassieke beeld van de twee-partijstrijd op nationaal niveau. Ook geeft ze een goed inzicht in de ontwikkelingen bij wat vroeger slechts werd opgevat als de boze buitenwereld.

Het 'hoofdstuk' wordt besloten met de verbeelding van het rampjaar. Het laatste beeld dateert van 1918, waar koningin Wilhelmina het standbeeld van Johan de Witt onthult. De foto is een mooie symbolische voorstelling van de toestand waarin alle partijchap had opgehouden te bestaan.

Wouter Kloek laat de lezer instappen bij het spreekwoordelijke 'huishouden van Jan Steen' en het 'leven in de brouwerij'. Hij geeft de als grappenmaker en zuipschuit bekend geworden meester een overtuigend eerherstel. Dit vindt plaats door een op luchtige toon gebrachte, grondige, rijk geïllustreerde cultuur-historische verkenning. Kloek geeft aan waardoor Steens schilderijen in verschillende perioden tot de verbeelding spraken en leidden tot de beeldvorming van de zeventiende eeuw. Tot heden toe wordt zijn werk in verband gebracht met de Nederlandse volksaard. De conclusie van zijn onderzoek is, dat wij eigenlijk Jan Steens bedoelingen niet goed kunnen doorgronden. Wat blijft is diens ironische visie op de Hollandse properheid.

De serie voorziet, als we Mata Hart even als een geval apart beschouwen, in dezelfde behoefte als die bedoeld is door de twee elders besproken historische overzichten van Beliën en Van Hoogstraten en Van der Ham. Het zijn aangenaam ogende en lezende boekjes. De klassieke onderwerpen zijn, om met de auteurs van *De Nederlandse geschiedenis in een notendop* te spreken, afgestoft, van hun negentiende-eeuwse context ontdaan en vers opgediend. De illustraties zijn meer dan garnering: ze zijn functioneel en zo mogelijk actueel. Het begin van deze serie is veelbelovend en het is te hopen dat er genoeg onderwerpen en mensen gevonden worden om het voornemen van vierjaarlijkse afleveringen, uit te voeren.

J. J. Huizinga

Ph. H. Breuker, A. Janse, ed., *Negen eeuwen Friesland-Holland. Geschiedenis van een haat-liefde verhouding* (Zutphen: Walburg pers, Leeuwarden: Fryske akademy, 1997, 320 blz., f59,50, ISBN 90 6011 995 9).

In 1998 werd het vijfhonderdjarig bestaan van het Hof van Friesland gevierd. Het is niet eenduidig te bepalen of dit 500 jaar identiteit of 500 jaar onderwerping betekende, en in Friesland werd en wordt hierover ook emotioneel gediscussieerd. De Walburg pers zag er in ieder geval aanleiding in, de Fryske Akademy een bundel te doen samenstellen.

Uit de Friese geschiedenis is Holland niet weg te denken, maar er is nog weinig over vergelijkingen of beïnvloeding gepubliceerd. In 1991 verscheen de bundel overzichtsartikelen geredigeerd door K. van Berkel, *Nederland en het Noorden*. Deze geeft weliswaar een aanzet, maar is gericht op alle drie de noordelijke provincies. Hierin komt naar voren, dat de verhouding van Friesland niet alleen met Holland, maar ook met Groningen als een haat-liefde verhouding kan worden gekarakteriseerd. In de hier besproken bundel wordt de aandacht beperkt tot Friesland en Holland. De hierdoor mogelijk gemaakte grotere breedte en diepgang heeft een waardevol boek opgeleverd, duidelijk bedoeld en geschikt om als basis voor verder werk te dienen.

De redacteuren geven in hun voorwoord als thema van het boek: het denken in bevolkingsgroepen op basis van cultureel of etnisch gedefinieerde verschillen. Ze werken dit uit met de opmerking dat enerzijds over en weer beeldvorming van zichzelf en de ander optreedt en anderzijds er ook feitelijke verschillen en invloeden zijn. Zelf nemen ze de beeldvorming voor hun rekening en laten de feitelijke aspecten over aan specialistische mede-auteurs, waarbij ze naar eigen zeggen niet hebben gestreefd naar samenhang.

Het inleidend overzicht van de redacteuren Ph. H. Breuker en A. Janse over de beeldvorming, 'Beelden' (9-66), heeft de vorm van een erudiete causerie onder de kopjes 'ruimte, oudheid, vrijheid, taal en beschaving'. Deze indeling vinden ze zelf kennelijk niet erg belangrijk, want alle overige bijdragen zijn strikt chronologisch geordend, of ze nu een taalkundige, politiek-historische, cultuurhistorische, kerkhistorische of sociaal-economische inslag hebben. Het artikel geeft zowel eigen mijmeringen van de redacteuren als wat talrijke wijzen en dwazen over de verhouding te berde hebben gebracht. In een verhaal over beeldvorming valt de karikatuur niet steeds te vermijden, maar mijns inziens worden de verschillen wat zwaar aangezet. Zo wordt het verschil in bezit van personenauto's tussen Holland en Friesland natuurlijk extra groot als je het niet per inwoner maar per vierkante kilometer geeft — zeker als je bij Friesland het wateroppervlak meetelt en bij Holland niet.

De omvang van deze recensie biedt helaas geen ruimte om aan de vele goede artikelen recht te doen. Daarom slechts een enkel woord over welke mij het meest aanspraken. Als artikel met een politieke invalshoek trof mij het stuk van A. Janse, 'Graaf Willem II van Holland en de Friese vrijheidslegende' (77-86), waarin op overtuigende wijze wordt aangetoond dat een legendarisch verslag van gebeurtenissen tijdens kruistochten een verdichtsel kan zijn van gebeurtenissen die zich in vergelijkbare omstandigheden tijdens een beleg van Keulen hebben voorgedaan; verder het artikel van J. A. Mol, 'Graaf Willem IV, de Hollands-Friese oorlog van 1344/1345 en de Friese kloosters' (94-108), waarin wordt verteld hoe behoedzaam Willem IV om moest gaan met het onteigenen van kerkelijk bezit en waarin wordt afgerekend met de door hemzelf verspreide geruchten van ondermijning van zijn aanspraken door geestelijken; en dat van J. W. Koopmans, 'Friesland en Holland: samen of apart in opstand?' (142-147), waarin deze auteur zijn eigen vraag onmaskert als een schijntegenstelling: de provincies vochten samen tegen de landsheer, maar met verschillende doelstellingen en onder verschillende Nassau's. En passant wordt nieuw licht geworpen op de relatie tussen Willem Lodewijk en Maurits. Er blijkt reden te zijn om aan te nemen dat de oudere Willem Lodewijk meer de agenda van de oorlog heeft bepaald dan vaak is aangenomen.

Als artikel met een cultuurhistorische invalshoek is voor mij als niet-kunsthistoricus het interessantst de bijdrage van S. Zijlstra over 'De universiteiten van Leiden en Franeker' (164-172), waarin we zien hoe in de zeventiende eeuw getracht werd studenten te winnen, namelijk net als tegenwoordig: door het aantrekken van beroemde hoogleraren, door een uitgebreider studiepakket dan de concurrentie en door lichtere examens; het laatste zouden we nu verhoging van de studeerbaarheid noemen.

De artikelen over sociaal-economische geschiedenis van F. S. Gaastra, 'Friesland en de VOC' (184-196) en Joh. Frieswijk, 'Arbeidersstrijd en arbeidersbeweging in Friesland en 'Holland': overeenkomst en verschil' (233-244) zijn voor mij de beste van de bundel. Gaastra toont in zijn artikel aan, hoe zowel aan de top als op de 'werkvloer' van de Oost-Indische Compagnie door Friezen naar invloed werd gestreefd, waarbij de werkvloer overigens meer succes had dan de top. Hij geeft ook een onverwacht inzicht in het functioneren van de Staten-Generaal, toch vaak gepresenteerd als de hoeder van de generaliteit, die ook een instrument blijkt in het verdelen van lucratieve ambten over de provincies.

Het is jammer dat sociaal-economische geschiedenis verder zo weinig aandacht krijgt. Terloopse opmerkingen geven de indruk dat er meer interessante invalshoeken zouden zijn geweest, zoals turfconomie en industrialisatie. Maar misschien waren daarvoor geen gespecialiseerde auteurs te vinden.

Wat perioden betreft zijn Middeleeuwen en Republiek goed vertegenwoordigd, de negentiende eeuw is schaars vertegenwoordigd en met stukken van zeer verschillende kwaliteit, en de twintigste eeuw wordt gekenmerkt door een nogal willekeurige keuze van onderwerpen. Zou over het thema 'Ruimte in de twintigste eeuw' echt niets te melden zijn? Structuurplan Noorden des Lands, Ruimtelijke ordening tussen Den Haag en Leeuwarden ...

Alle genoemde artikelen bevatten een uitvoerige bespreking van relevante literatuur. De meeste laten het echter aan de lezer over, de relatie met het thema van de bundel te leggen. De literatuurlijst is aan het einde van de bundel integraal opgenomen en kan worden beschouwd als een goede aanzet voor een bibliografie. Daarmee onderscheidt het werk zich in gunstige zin van veel artikelenbundels.

W. Pelt

W. van Anrooij, *Helden van weleer. De Negen Besten in de Nederlanden (1300-1700)* (Amsterdam: Amsterdam university press, 1997, 328 blz., f49,50, ISBN 90 5356 259 1).

Dit boek van de Leidse medioneerlandicus Van Anrooij gaat over het ontstaan, de bloei en het verval van de zogeheten Negen Besten in de literatuur en beeldende kunst van de laat-middeleeuwse Nederlanden. Negen illustere figuren uit de wereldgeschiedenis maakten vanaf omstreeks 1300 deel uit van een vaste groep die werd aangeduid als de 'Negen Besten': drie heidenen, namelijk Hector, Alexander de Grote en Julius Caesar; drie joden, te weten Jozua, David en Judas Maccabeus; en drie christenen Artur, Karel de Grote en Godfried van Bouillon. Dit rijtje maakte furore in literatuur en kunst in de veertiende en vijftiende eeuw, niet alleen in de Nederlanden, maar in heel West-Europa. De centrale these van Van Anrooij is evenwel dat deze West-Europese traditie zijn oorsprong had in de Nederlanden en van daaruit zijn weg vond, en dat het karakter van de thematiek nauw is verbonden met het stedelijk karakter van de laat-middeleeuwse Nederlanden. Om deze these te kunnen onderbouwen heeft de auteur intensief onderzoek gedaan naar sporen van de traditie in de Lage Landen en van deze speurtocht doet hij in dit rijke boek gedetailleerd verslag. De bewijsplaatsen zijn veelal literaire — de auteur laat de middeleeuwse bronnen rijkelijk en voor zichzelf spreken en voorziet de citaten van moderne parafraseringen —, maar ook kunsthistorische vondsten ontbreken niet — een drinkbeker, een renaissancegevel, reeksen houtsnedes etc. — en deze worden in hun context geplaatst.

Het is niet eenvoudig een dergelijke rijkheid en reikwijdte aan gegevens in een korte recensie recht te doen, noch is het eenvoudig voor de lezer ze al lezend te overzien, en we kunnen ons hier dan ook niet anders dan rekenschap geven van de grote lijn van het argument en de opzet van het boek. Het eerste hoofdstuk vormt een compilatieve opmaat van het boek met als centrale these dat in de roerige veertiende eeuw de Negen Besten als sterfelijke helden bijzonder tot de verbeelding spraken in de West-Europese cultuur. De Negen Besten-cultus heeft met name in ridderlijke context de aandacht getrokken, maar vooral de receptie van het Negen Besten-thema in de stad en de wijze waarop stedelingen ermee omgingen, verdienen volgens Van Anrooij meer aandacht. Paravicini heeft er al op gewezen dat een dergelijk hoofs en ridderlijk thema al vroeg door het stedelijk patriciaat dat een adellijke levenswijze ambieerde,